

הוראת פירוש רש"י על התורה

פירושי רש"י על התורה כוללים גם מדרשים ואגדות מלבד מה שנראה בעליל כפירושים פשטיים. מחד גיסא "מקרא אחד יוצא לכמה טעמים, כפטיש זה המתחלק לכמה ניצוצות"¹, ומאידך גיסא הצהרתו המתודולוגית של רש"י לברי ג'ח: "ואני לא נאחזי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המיישנת דברי המקרא דנר דנור על אפניו"². רבים מפרשני רש"י קובעים, שגם המדרשים והאגדות המובאים בפירושו אינם אלא צורך פרשני, ולא בבחינת כל היכא דאיכא למידרש דרשינן³. הם מוצאים מקומם המתאים והנכון בקונטקסט ואינם סותרים אותו ואת כללי הלשון המקראית. כיצד לגשר על פני הצורך ללמוד מגוון רב של פירושים פשטיים ומדרשיים על התורה לעומת הזמן המועט המוצע בתכנית הלימודים להוראת חמישה חומשי התורה בביה"ס הממ"ד?

מנת הזמן הזעומה אינה מאפשרת לימוד מעמיק של מכמני פירושו של פרשנדתא, ועוד יותר: אין הזמן המצומצם מאפשר עיסוק בפרשנות משווה במידה סבירה. על פי תכנית הלימודים החדשה במקרא לביה"ס הממ"ד, אמנם מתחילים בלימוד רש"י בכיתה ג בלימוד הפרשה ההלכתית הראשונה בתורה: "החדש הזה לכם"⁴, אך דרישות התכנית אינן מצטמצמות בהוראת רש"י. יש מטרות ומיומנויות אחרות, ובכיתות בינוניות ומעלה נדרשת גם פרשנות משווה.

כיצד אפוא לגשר בין ריבוי החומר ומיעוט הזמן? בכוונת מאמר זה להציע פתרונות אחדים לבעיה. נציג מספר הצעות מתודיות כדי לסייע לתלמיד להיות לומד עצמאי הן בדרך הקניית מיומנויות למידה והן בדרך ארגון יעיל של החומר.

א. הוראה דיפרנציאלית

מן הידוע הוא שתכנית הלימודים במקרא, כמו כל תכנית לימודים אחרת, חייבת להתחשב בנתוני הזמן והחומר. על כן נקבע כי אחד מהעקרונות המנחים בארגון תכנית הלימודים הוא לימוד וידע בשלוש רמות:

- א. למידה לשם בקיאות והתמצאות,
- ב. למידה אקסטנסיבית,
- ג. למידה אינטנסיבית.

1. סנהדרין לד ע"א, וראה רש"י בפירושו לברי לג כ.
2. הרמב"ן טוען ללגיטימציה של הפשט ושל הדרש גם יחד, וזאת בהסתמך על הביטוי התלמודי שרש"י מרבה להשתמש בו: "אין מקרא יוצא מידי פשוטו". לדעתו, הדרש הוא פן אחר של הרב-מובניות של דבר האלקים. ואלה דבריו לספר המצוות של הרמב"ם, שורש שני: "לא אמרו אין מקרא אלא כפשוטו, אבל יש לנו עם פשוטו, יסבול הכתוב את הכל. ויהיו שניהם אמת".
3. על מעמדו של הדרש ברש"י ראה: ברי ד' כה, לג יז, מב ב; משכיל לדוד וי' ה יז; ברלינר בהקדמה למהדורתו המדעית על פירוש רש"י, עמ' 7; הראי"ם ליפשיץ בספרו רש"י, ירושלים תשכ"ו, עמ' קסו. לעומתם ראה: באר יצחק ברי יט כט; לו יד; מב ב; שמי יב ט; וי' כד י.
4. שמי יב ב.

עקרון ההדרגתיות הזה נקבע על פי תורות למידה ידועות כמו הטקסונומיה של בלום ודגם הבנת הנקרא של האריס וסמית. תורות אלה מבחינות ברמות שונות בהבנת החומר.

בשלוש הרמות הכוללות דלעיל נוכל לשבץ את המיומנויות שעליהן מדבר בלום.
ברמת הבקיאות – הלומד נדרש להשיב על שאלות בעיקר ברמת הידע וההבנה הבסיסית (רמת תרגום). הלומד צריך להכיר את התוכן ואת מקומו ברצף העניינים.
ברמה האקסטנסיבית – הלומד נדרש להשיב על שאלות ברמת הבנה. עליו לעסוק לא בתרגום בלבד, אלא בהבנת מוקדים מרכזיים בתוכן הנלמד.
ברמה האינטנסיבית – הלומד נדרש להשיב על שאלות מעמיקות ברמות של יישום, אנליזה, סינתזה והערכה.

לפי הדגם של האריס וסמית, מבחינים במיומנויות ברמת **ההבנה המילולית** וברמת **הפירוש**. ברמת ההבנה המילולית עוסקים בהבנת הטקסט הגלוי: אוצר מילים, איתור פרטים וזיהוי הרעיון המרכזי המפורש בטקסט; ואילו ברמת הפירוש עוסקים בהבנת המשמעויות הסמויות והמרומזות בטקסט – בהסקת מסקנות, בניבוי אירועים וזיהוי רעיון מרכזי שאינו מפורש בטקסט ובפרשנות. יש להדגיש שאין הפרדה חדשה ומובהקת בין המיומנויות והרמות השונות. תהליך הקריאה מבוסס על שילובן של מיומנויות שונות, אך לצרכים דידיקטיים יש להבחין ביניהן כדי לכוון את ההוראה הדיפרנציאלית בהתאם לרמת התלמידים; להדגיש מיומנויות גבוהות לתלמידים המסוגלים לרמת פירוש, ומאידך הדגשת המיומנויות הבסיסיות לאחרים כדי להעלותם למיומנויות הגבוהות יותר.

בפירושו של רשיי נמצא דרגות הבנה שונות על פי המיומנויות שצוינו לעיל: רשיי מפרש מילים או ביטויים על פי הקשרם, ההקשר הקרוב או הרחוק, או על פי גזרונם. הוא מעמיק בפרשנותו בדרך הקורלטיבית והסינתטית המקיפה שאלה הם מאפייניה: שימוש במקבילות מקראיות לשם הסקת מסקנות פרשניות ורעיוניות, שילוב ההלכה והמחשבה והתייחסות והערכה לפירושים של אחרים⁵. הוראה דיפרנציאלית המכוונת בידי המורה מתאימה למגוון הרמות של התלמידים בכיתה ומסייעת לגישור בין החומר ובין בעיית הזמן.

ב. הוראה מוטיבציונית

כל לימוד משאיר רישומו ויוצר אצל הלומד מוטיבציה לרצות ולהוסיף דעת וחכמה, והוא מלווה בחוויה רגשית או אינטלקטואלית. פירוש, אגדה או מדרש, המאירים את הכתוב או את הגיבור מקראי, מעצימים את החוויה הרגשית ויוצרים הזדהות ויצירתיות.

כך הדבר גם לגבי החוויה האינטלקטואלית הנובעת מהעמקה בחומר. התמודדות עם הטקסט באווירה יצירתית של שאלת שאלות חשיבה על ידי התלמידים, משא ומתן אינטלקטואלי בין תלמידי הכיתה, הנמקה ומסקנות הנובעות מהלימוד היצירתי, הערכה ושיפוט – כל אלה גורמים להזדהות ולאמפתיה, לציפייה ליחידת הלימוד הבאה. הטיית המשקל לצד החוויית-רגשי או לצד החוויה האינטלקטואלית משתנה בהתאם לגיל התלמידים ולרמתם. "בשנות הלימודים הראשונות יהיה הלימוד חווייתי

5. ראה תכנית הלימודים במקרא, ירושלים, תשנ"ג, עמ' 8-10.

רגשי בעיקרו והמטרות החינוכיות תושגנה בדרך ההזדהות" (תכנית הלימודים סעיף 3.3). לעומת זאת, "בשנות הלימודים הבאות יתבססו ההוראה והלמידה על שילוב החוויה הרגשית עם יסודות אינטלקטואליים בהתאמה לגיל הלומדים ולרמתם" (סעיף 3.4).

פרשנות רש"י משמשת כר נרחב ליצירת מוטיבציה כזו על דרך החוויה הרגשית, ובעיקר על דרך החוויה האינטלקטואלית.

ילדים בגיל ביה"ס היסודי, בעיקר בכיתות הנמוכות והבינוניות, מזדהים עם גיבורים ולא עם ערכים מופשטים. אלה ילמדו על הגיבור, יאגרו מידע סביבו מהטקסט המקראי ומהידע הנוסף המתקבל מפירושי רש"י והמוסיף לחוויית ההזדהות הרגשית. לעומתם, תלמידים מהכיתות הגבוהות של ביה"ס היסודי, וכן תלמידים מבוגרים יותר, ימקדו לימודם ברש"י כאמור לעיל סביב החוויה האינטלקטואלית הקשורה להעמקה יצירתית בטקסט. לתלמידים אלה ההערכה והשיפוט, ההנמקה והמסקנה הם המכריעים, ואם מצטרפת לכך החוויה הרגשית הנה מה טוב. הוראה המותאמת לרמת התלמידים והמתחשבת בגיל, ברקע, בידיעות קודמות וברמת ההתפתחות הקוגניטיבית של הלומד יוצרת מוטיבציה והזדהות רגשית ואינטלקטואלית. על אלה מבוסס העיקרון של לימוד אותו החומר במחזוריות, כי חומר הלימודים אינו מתמצה בלימוד חד פעמי, ומשום שהלומד מסתגל עם השנים לקלוט תכנים וערכים נוספים ברמות למידה גבוהות יותר.

ג. בחירת החומר

לימוד מתוך אמפתיה לדרכו הפרשנית של רש"י מצריך אותנו לשאול שתי שאלות:

1. האם יש ללמד את כל דיבורי המתחיל ברש"י? 2. אם לא, מהם הקווים המנחים לבחירה?

במאמרו "כיצד להורות חומש בעזרת פירוש רש"י?"⁶, כותב מ' ארנד על הקווים המנחים לבחירת החומר שאותו יש לכלול בהוראת רש"י על התורה. לדעתו יש לנהוג לפי כללים אלו:

1. מבחינה כמותית, יש ללמד רק חלק של פירוש רש"י.
2. אין לעסוק ברש"י המנתח נושאים מסובכים בדקדוק⁶.
3. אין לעסוק בדיונים מילונאיים מסובכים⁷.
4. אין לעסוק בחישובים היסטוריים ארוכים ומסובכים⁸.
5. יש לנהוג זהירות בהוראת תכנים ברש"י הנוגדים את תחושת המוסר הטבעי או אמונתם הדתית של התלמידים⁹.
6. יש ללמד את פירושי רש"י המתייחסים לשאלות בולטות¹⁰.

6. מ' ארנד, "כיצד להורות חומש בעזרת פירוש רש"י?", בתוך: תכניות ותכנים בחינוך ובהוראה, הוצאת המחלקה לחינוך ולתרבות תורניים בגולה של ההסתדרות הציונית העולמית, תשמ"ג, עמ' 149-170.

6א. למשל: שמי א יח; ב י; כא יג. לא כן דקדוק קל, למשל: ב' כט ו; כח ב.

7. למשל: במי יא ח; דבי יב ל; לב כו.

8. למשל: ברי טו יג; כח ט; שמי יב מא.

9. למשל: שמי יד כז "וינער ה'". וראה שם בהערה 21 את דבריו של ד"ר יצחק רפאל הלוי עציון. כמו כן ראה רש"י לדב' ד יט, בפירוש ד"א, המבוסס על דברי הגמרא במסכת עבודה זרה נה ע"א, ד"ה אשר חלק לכל העמים.

10. כגון שמי כו טו.

7. יש ללמד את פירושי רש"י שיש בהם מסרים חינוכיים, יסודות אמונה והגות¹¹.

8. יש ללמד אגדות המוסיפות את החסר בסיפורי המקרא¹².
הצעות ה"לאוי" וה"הן" הללו הן קווים מנחים המקלים אמנם במידת מה את גודש דיבורי המתחיל ברש"י, אך המלאכה עדיין מרובה ביחס למנת הזמן הנתונה. יש אפוא לחפש אחר דרכי הוראה נוספות שיסייעו בידי המורה והלומד לגשר על פני החומר והזמן, מתוך התבססות על עקרונות אלו:
נקיטת דרכי הוראה מגוונות; הכרת המונחים הפרשניים הבסיסיים בשימוש של רש"י; הכרת מיומנויות פרשניות בפירושי רש"י. להלן נפרט את העקרונות הללו.

1. נקיטת דרכי הוראה מגוונות

(א) פעילות משימתית

הכיתה תתפצל לקבוצות משימתיות, וכל קבוצה תעסוק בסוגיה מסוימת מתוך הנושא הרחב הנלמד בעזרת פרשנות רש"י. בכיתות ה-ו בביה"ס היסודי יסתייעו במראי מקומות מתוך דברי רש"י כדי לבצע את משימתם. בכיתות גבוהות יותר המורה יספק מידע, והתלמידים יאתרו את מקורותיו ברש"י. אפשרית גם משימה סינתטית, שבה יימסרו לתלמידים חלק ממראי המקומות וחלק מהמידע שיש לאתר את מקורותיו. ברמות הגבוהות יותר יידרשו התלמידים לבצע את המשימה שתכלול את איתור המידע ואת מקורותיו.
לדרך זו יתרונות רבים:

- (א) הפעלת כל התלמידים שבכיתה
 - (ב) אינטראקציה בין כל חברי הקבוצה הלומדת
 - (ג) הוראה מותאמת
 - (ד) המורה מסייע כמדריך ומנחה ולא כמערה מכלי אל כלי
 - (ה) התלמידים רוכשים דרכי למידה באופן עצמאי
 - (ו) ניצול הזמן באופן יעיל יותר.
- דרך זו אינה יכולה לשמש כדרך יחידה בכל שיעורי התנ"ך, אך השימוש בה במינון נכון וביחידות או בנושאים מסוימים יכול לתרום לניצול הזמן באופן יותר יעיל.

(ב) לימוד שלא במסגרת שעות הכיתה

- (א) שאלות הכנה לקראת השיעור
- (ב) שאלות בחירה בשיעורי בית
- (ג) לימוד פרשת השבוע עם הפניות מכוונות למראי מקומות ברש"י
- (ד) לימוד ושינון ביטויים, מונחים ופניני רש"י
- (ה) מבחני בקיאות תקופתיים על הידע המצטבר ממראי המקומות ברש"י, כאמור בסעיף ג
- (ו) יצירת אווירה לימודית ותחרותית: חידונים בית-ספריים, יישוביים או אזוריים.

11. למשל: ברי"ב; שמי כד ז; וי' כד יב. לעומתם: ברי"ט; ז א; ח; מז כט; וי' יא יז; במי'גא; טולד; דבי' ד ו-ט.

12. לדעתי, זוהי האגדה שלדעת רש"י היא מיישבת את המקרא דבר דבור על אופניו, כגון זיהוי אנשים אנונימיים במקרא כמו בברי' יד יג; טז א; מה כג; שמי' ביג; טז כ. וכן פרטים חשובים החסרים בטקסט בברי' יא כח; לג טז; שמי' ה יד; במי' יא טז; טז א.

2. הכרת המונחים הפרשניים הבסיסיים בשימוש של רש"י

אין הכוונה כאן ללמד בכיתה שיעורי מבוא, שבהם מבהירים את המונחים הנמצאים בשימוש של רש"י, אלא לכך שתוך כדי לימוד, כאשר נתקלים במונח מסוים, יש להבהירו היטב בהקשרו ולהצביע על כך שהמונח הוא חשוב ומצוי הרבה בפירושי רש"י. בלמידה מצטברת כאשר פוגשים שוב באותו מונח יש להזכיר את מקומו הקודם. אם מבהירים זאת כמה פעמים, ניתן ללמוד את דרך השימוש. בדרך זו מבהירים תחילה את משמעותו המלאה של המונח כשהופיע לראשונה ברש"י, ומכאן ולהבא מופעיו יתפרשו כנגזרים מהבהרתו הראשונה. זוהי דרך ההוראה הדוקטיבית. אלא שהמרחקים בתפוזרתו של המונח מצריכים גם את הלימוד בדרך ההוראה האינדוקטיבית באמצעות הלמידה המצטברת כאמור לעיל. המורה ישאף להכין אינוונטר של מונחים ומושגים שכחים מתוך פירושי רש"י לתורה. באינוונטר זה יהיו שני סוגים של מונחים:

(א) מונחים הקשורים למידות פרשניות

יש למידות וכללי פרשנות שבהם השתמשו חז"ל כדי לבאר או להסיק מסקנות הלכתיות, כגון חלק משלוש עשרה מידות של ר' ישמעאל¹³: קל וחומר, גזרה שווה, בניין אב, כלל ופרט, דבר הלמד מעניינו, דבר הלמד מסופו, שני כתובים המכחישים זה את זה. כמרכן, חלק מהמידות בברייתא דל"ב מידות של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי¹⁴, כגון: מקרא קצר, מוקדם ומאוחר בפרשיות, מוקדם ומאוחר בעניין או בפסוק (מקרא מסורס), לשון נופל על לשון, מידה כנגד מידה, גימטריא, נוטריקון.

(ב) מונחי לשון הקשורים לפרשנות הפשט ברש"י

הבחנים הבולטים והחשובים המאפיינים את מגמתו הפרשנית של רש"י הם אלה:
1. סדר המקראות – הקונטקסט, ההקשר. 2. פירושים המבוססים על לשון המקרא ודקדוקה. שני הקריטריונים הללו הם המרכיבים של הגדרת פירוש פשטי ברש"י וחשוב להבינם.

"פשט" או "סדר המקראות"

יש סוגי הקשרים שבהם נמצאת המילה או הביטוי המתבאר:

1. "סדר המקראות"¹⁵ הוא הקשר מקומי שבו נמצאת המילה או האיבר התחבירי הטעון ביאור.
2. "ישוב המקרא דבר דבור על אפניו"¹⁶ הוא השלמת החסר בכתוב המבואר על פי מקורות אחרים, מקראיים או חז"ליים. תוספת זו הינה צורך פרשני או נרמזת בכתוב המבואר, אינה מנותקת ממנו ובוודאי שאינה מתנגדת לרוחו. היא הולמת את הכתוב כדבר המיושב על מכונו. גם להקשר הפנימי – "סדר המקראות" – וגם להקשר החיצוני – "ישוב המקרא דבר דבור על אפניו" – אנו קוראים "פשט" או "פשוטו של מקרא".

13. ברייתא דר' ישמעאל נמצאת בריש תורת כהנים, בריש הספרא.

14. ברייתא דר' ישמעאל נמצאת לרוב בתלמוד הבבלי אחרי מסכת ברכות. וכן היא נמצאת אצל: ע"צ מלמד, מפרשי המקרא, כרך ב, ירושלים תשל"ח, עמ' 1061-1083; צ"ה קצנלבוך, נתיבות עולם, וילנא תר"ח. ועיין רש"י לבר' ה ח.

15. ראה רש"י לשמי' כג ב; יש' כו יא; וכן הקדמת רש"י לשה"ש.

16. ראה רש"י לבר' ג ח; שמי' ו ט; לג יג; וי' כה טו ועוד.

לשון המקרא ודקדוקה

בתחום זה קיים שימוש במונחים "משמעו" או "שימועו"¹⁷, "לשון המקרא" ו"דקדוק הלשון"¹⁸. המונח "משמעו" הוא מובנו הראשוני, השכיח והפשוט של הביטוי או המילה המתבארת כפי שנשמע לאוזנינו. לעומת המונח "משמעו" יש להבחין בינו לבין המונח "משמעות", שאותו מזכיר רש"י בכמה מקומות בפירושו¹⁹, וכוונתו להבנה עמוקה יותר שאינה המובן הראשוני והשכיח העולה על דעת הקורא או השומע.

3. הכרת מיומנויות פרשניות בפירושי רש"י

שלוש מטרות מנחות את המורה בהכינו את שיעורו לתלמידיו:
(א) מטרות מטריאליות, (ב) מטרות חינוכיות, (ג) מטרות פורמליות.
במטרות **המטריאליות** מתכוונים להעברה, למסירה, של תכנים של היחידה הנלמדת בשיעור. כאן המורה משמש כמתווך להעברה של ידיעות ותכנים של חומר הלימודים. במטרות **החינוכיות**²⁰ מתכוונים להקניית תפיסת עולם דתית-מוסרית של היהדות בתחום האמונה והרגש. ידיעות אלו נרכשות באופן ישיר וגם עקיף בדרך החוויה הרגשית או ההכרה או על-ידי שתיהן גם יחד.
במטרות **פורמליות** הכוונה להקניית כלים ומיומנויות לפיתוח תהליכי חשיבה וכושר ללימוד עצמי. חידוש טוב חידשה תכנית הלימודים החדשה במקרא בהביאה רשימה ארוכה של מטרות בתחום ההכרה ובתחום המיומנות. המטרות מאורגנות באופן דיפרנציאלי לפי כיתות, החל מכיתה א ועד כיתה יב²¹.
מבחינה מתודית, יש שתי דרכים כדי לפתח לומד עצמאי:
(א) להפנותו לפרשן, במקרה דנן לרש"י, כדי לעמוד על הקשיים הפרשניים שאליהם הוא מתייחס, ועל האופן שבו הוא מיישם.
(ב) לעורר את הלומד למצוא בעצמו את הקושי או הבעיה הפרשנית ואף לנסות להשיב עליהם. זוהי רמה גבוהה יותר!

17. ראה, למשל: ברי כז מא; לג כ; הקדמת רש"י לשה"ש, ועוד הרבה.

18. ראה רש"י לשמי כג ב; ישי כו יא; הקדמת רש"י לשה"ש.

19. ראה: במי י כא; לב מב; דבי טז ד; הושעי גי; תהי הא; משי יגו; איוב לג כה; עזי גז, י; נחי טז; אסי או. יש לבדוק את נוסחי הדפוסים וכ"י בכתיבת מינוח זה.

20. רשימת מטרות בתחום האמונה והרגש ראה בתכנית הלימודים במקרא, ירושלים תשנ"ג, עמ' 18.

21. ראה תכנית הלימודים במקרא, ירושלים, תשנ"ג, עמ' 19-22.

להלן רשימה של מטרות בתחום ההכרה על פי פירושי רש"י לתורה*.

1. מטרות בתחום האמונה והרגש

המיומנות	המקור	דיבור המתחיל ברש"י
1. עירור מודעות לאופי ההנהגה האלוקית	במ' לג א שמי לג יג-כג בר' כז כח	אלה מסעי ועתה... מטל השמים
2. החטא ועונשו בעולם הזה ובעולם הבא	במ' לג א בר' ג כב בר' ג ח בר' ו ג בר' ה א	אלה מסעי היה כאחד ממנו וישמעו לא ידון רומי באלים זה ספר מולדות אדם
3. כוחה של תשובה	בר' ג כב בר' יב ג	היה כאחד ממנו ונצרכו נך
4. אמונות ודעות לעתיד לבוא (עוה"ב, גן עדן, גיהינם, נשמות, גאולה)	במ' ו כד	ינרכך... וישמרך
5. זכות קיום מצוות	בר' ג כד	מקדם לגן-עדן
6. נצחיות מלכות בית-דוד ומשיח צדקנו	בר' יט טו	הנמלאות
7. הזיקה של עם ישראל לארצו	בר' כז כח	מטל השמים
8. חשיבות התורה לכל ענפיה	בר' כז כח	מטל השמים
9. יחסים בין אדם לחברו, מקור הסכסוכים, כבוד לזולת, קנאה ואהבה	בר' ה א בר' ד ח בר' ז ח	זה ספר מולדות אדם ויאמר קין נפתולי אלקים
10. אמפתיה לדמויות האבות, האמהות וגדולי ישראל	בר' ל ח בר' מ יב	נפתולי אלקים שלשת ימים הם
11. נצחיותו וייעודו של עם ישראל	בר' לג יד בר' מ יב בר' כז מא	עד אשר אבוא אל אדוני שעירה שלשת ימים הם יקרבו ימי אצל אבי

* בקרוב, ברצות האל, יצא לאור ספר, פרי עטו של כותב מאמר זה, אשר יעסוק בשיטת פרשנותו של רש"י על פי פירושי לתורה. כל דיבורי המתחיל המובאים בלוחות דלהלן נותרו בספר מבחינה פרשנית ומתודולוגית.

2. מטרות בתחום ההכרה

א. מיומנויות בתחום ההקשר הפנימי בין הקשרי

דיבור המתחיל ברשימי	המקור	המיומנות	
<p>כאשר כלו ושכנתי עם אבותי כצרת הארץ ואל שדי ויחרד אשר עשו צהרן עין משפט היא קדש חוק הוא ממנו ויהי וימשכו צפיו ולא ירא ויצר אותו צהרן ויראו שוטרי בני ישראל וימן לו שבעים ושבעה ועתה וילא בן אשה ישראלית לכן כל הורג קין ועתה אם תשא חטאתם פעור ואם לבנו ייעדנה</p>	<p>ברי מג ב ברי מז ל ברי לה טז ברי מג יד ברי כז לג ברי יב ה ברי יד ז במי יג לא ברי ד יז ברי לו כח ברי כה כח דבי כה יח שמי לב ד שמי ה יט-כ ברי יד יח-כ ברי ד כד שמי לג יב-יג וי כד י ברי ד טו שמי לב לב במי כה ג שמי כא ט</p>	<p>פירוש תיבה או עניין על פי הקשרם בכתוב</p>	1.
<p>ושכנתי עם אבותי הולך עריירי כצרת הארץ ויבא הפליט ויחרד מלחק זכר ונקבה ברא אוחם וישחמו וישק לו אל מולתו ממנרים ותנשא מלכותו ואת מיתריו ונסכיהם כאשר עשו לי בני עשיו</p>	<p>ברי מז ל ברי טו ב ברי לה טז ברי יד יג ברי כז לג ברי כא ט ברי א כז שמי יח ז במי כד ח במי כד ז במי ג כה-כו במי כט יא דבי ב כז-כט</p>	<p>פירוש תיבה או עניין על פי מקבילה או על פי הקשר במקום אחר</p>	2.

דיבור המתחיל ברשיי	המקור	המיומנות
כמנוח עור וירא את ערות אביו ונשל הצרול מן העץ ויחננו צרתמה	ברי ג כא ברי ט כב דבי יט ה במי לג יח	
וירא אלקים את האור כי טוב ויצדל קרא שמו לוי ותקרא שמו ראובן	ברי א ד ברי כט לד ברי כט לב	3. הבחנה בשינויים בין פסוקים בעלי תכנים דומים
ואחס פרו ורצו וישב יעקב וגו' ומן הגדגדה והוא יהיה לך לאלקים גדילים תעשה לך כי תנא למלחמה והנחש היה ערום ויקרא האדם ויהי צעת ההיא וישמע הכנעני וכי יהיה צאיש חטא כי יפליא	ברי ט ז ברי לו א דבי י ז דבי כט יב דבי כב יב דבי כ א ברי ג א ברי ג כ ברי לח א במי כא א דבי כא כב במי ו ב	4. סמיכות עניינים או סמיכות פרשיות
צדש הראשון ויגוע ילחק וימת תרח צחקן קה את אהרן ויתן אל משה וגו' צשגם הוא צשר	במי ט א ברי לה כט ברי יא לב ויי ח ב שמי לא יח ברי ו ג	5. הבחנה בין מוקדם ומאוחר
ואחס פרו ורצו זכר ונקצה צרא אוחס ואבא היום והראה והאיה כי ימכר לך אנשים חכמים וידועים לא תבשל גדי השקועה	ברי ט ז ברי א כז ברי כד מב דבי יד יג דבי טו יב דבי א טו שמי כג יט דבי יד ז	6. כפילות עניין או כפילות פרשיות
כי אחי אציה הוא וירד ה' לראות ארדה נא ואראה וכל צנותיו לפני משה ויקבור אותו עשתרות	ברי כט יב ברי יא ה ברי יח כא ברי לו כה במי כז ב דבי לד ו דבי א ד	7. הצורך בחריגה בפירוש תיבה או עניין לעומת פירושים במקומות אחרים

ב. מיומנויות בתחום הלשון

המיומנות	המקור	דיבור המתחיל ברשימי
8. פירוש תיבה על פי גזרונה ודקדוקה	ברי' ה כט ברי' מט כג ברי' כו כו ברי' לב כה ברי' טו ב ברי' מא מג ברי' כה כח דבי' כה יח ברי' יד ז ברי' ד יט ברי' ב יא ברי' כב ב דבי' א ד במי' כה ג	זה ינחמנו ורצו ואחזת מרעהו ויאצק איש הולך ערירי אצרך צפיו ולא ירא עין משפט היא קדש עדה וללה פישון ארץ המוריה עשתרות פעור
9. משמעה של תיבה בנטייה חורגת	ברי' ד י ברי' כו כו	דמי אחיך ואחזת מרעהו
10. מבנה תחבירי חורג	ברי' ו ט ברי' א א ברי' כג יז ברי' ז יג ברי' ד טו ברי' לה כב-כג	אלה תולדות נח נח איש לדיק בראשית ברא ויקם שדה עפרון וימתן לך ויסגור ה' צעדו וישמע ישראל. ויהיו בני יעקב שנים עשר
11. מקרא מסורס	וי' טז כג שמי' טז כ וי' א טו במי' כב לג במי' יט ז דבי' ד לח וי' יד מד	וצא אהרן אל אהל מועד ויבאש ומלק והקטיר וגמלה גם אותה הרגמי וטמא הכהן עד הערב ממך מפניך וצא הכהן וראה והנה פשה
12. אי התאמה תחבירית מבחינת המין, הזמן והמספר	ברי' כז כז במי' כא כ שמי' כח כא במי' כט יא במי' כא לב במי' ה טו במי' כז ב ברי' יג ו	מלא שבוע זאת ונשקפה משצנים ונסכיהם וישלח משה לרגל את יעזר מנחת קנאות הוא לפני משה ולא נשא אותם

דיבור המתחיל ברשיי	המקור	המיומנות	
<p>צפיו השיב על כני קרא שמו לוי נחמכמה לו ואת העם העביר וישתחו וישק לו אין לו דמים והם ויהי וימשכו את דנתם רעה ולשרה אמר ונסקפה לא הביט און ציעקב משצאים זהב יהיו לרחצה ואת מיתריו ולא ירא שרה כסותה ועונתה לא יגרע ונסכיהם וישלח משה לרגל את יעזר כי תעבד וגו' ויחשבה לו נדקה מנחת קנאות הוא וילך אותו צחרט כאשר עשו לי בני עשו ואם לבנו ייעדנה ויראו שוטרי בני ישראל ויחשבו ויתן לו ולב עליו</p>	<p>ברי כה כח ברי מא יג ברי כט לד שמי א י ברי מז כ-כא שמי יח ז שמי כב א במי יח כא-כג ברי ד יז ברי לו כח ברי לו ב ברי כ טז במי כא כ במי כג כא שמי כח כא שמי ל יז במי ג כה-כו דבי כה יח שמי כא י במי כט יא במי כא לב שמי כג לו ברי טו ט במי ה טו שמי לב ד דבי ב כז-כט שמי כא ט שמי ה יט-כ ברי ו ו ברי יד יח-כ ברי כח יג</p>	<p>אלטרנטיבות פרשניות בכתובים שאין להם הכרע</p>	13.
<p>מלחק המאכלת וילך אותו צחרט ויתרוללו ישופך... ואתה תשופנו וישב בארץ מדין וישב על הצאר וירדו נדגת הים זור ילדך תשי והיית לנו לעינים שכס אחד על אחיך</p>	<p>ברי כא ט ברי כב ו שמי לב ד ברי כה כב ברי ג טו שמי ב טו ברי א כו דבי לב יח במי י לא ברי מח כב</p>	<p>מילים או ביטויים רב מובניים על פי הקשרם או ניתוחם הדקדוקי</p>	14.

דיבור המתחיל ברש"י	המקור	המיומנות	
<p>כי אחי אביה הוא ויהיו בני יעקב שנים עשר עפר מן האדמה שפה אחת ודברים אחדים הלא מלער הוא ויקם שדה עפרון נלכה דוחינה על אודות בנו</p>	<p>ברי כט יב ברי לה כב-כג ברי ב ז ברי יא א ברי יט כ ברי כג יז ברי לו יז ברי כא יא</p>	<p>משמעה של תיבה יתרה "לשון יתירא"</p>	15.
<p>לכן כל הורג קין אם ענה מענה אותו ועתה אם תשא חטאתם עשה את האדם עד כי חדל לספר ויאמר ליוסף ויגד ישקו העדרים ולא נשא אותם ראו הביא לנו כי ירט הדרך לנגדי אשר משח אותו בשמן הקודש השיב על בני כן עשה את המנורה נתן אשר ילדה אותה ללוי בפיו כן ישיש ה'</p>	<p>ברי ד טו שמי כב כב-כד שמי לב לב ברי ט ו ברי מא מט ברי מח א ברי מח ב ברי כט ב ברי יג ו ברי לט יד במי כב לב במי לה כה ברי מא יג במי ח ד במי כא כט במי כו נט ברי כה כח דבי כח סג</p>	<p>מקרא קצר</p>	16.
<p>ונראה מה יהיו חלומותיו והמן כזרע גד ואת העם העציר אין לו דמים ויחשבה לו זדקה</p>	<p>ברי לו כ במי יא ז ברי מז כ-כא שמי כב א ברי טו ו</p>	<p>פירוש הכתוב לאור דרכי הבעה מקראיים</p>	17.

ג. מיומנויות כוללות רב-תחומיות

<p>גר ותושב אנכי עמכם וקראת את שמו יחזק הנה נא ידעתי יסקה</p>	<p>ברי כג ד ברי יז יט ברי יב יא ברי יא כט</p>	<p>איתור קושי בכתוב ודרכי יישובו</p>	18.
---	---	--	-----

דיבור המתחיל ברשיי	המקור	המיומנות	
<p>ואחזת מרעהו ויתעצב הלא מצער היא נתחכמה לו חזק הוא ממנו ונראה מה יהיו חלומותיו לרחנה שארה כסותה ועונתה לא יגרע נצב עליו</p>	<p>ברי כו כו ברי ו ו ברי יט כו שמי א י במי יג לא ברי לו כ שמי ל יז שמי כא י ברי כח יג</p>	<p>19. שיקול דעת לשם הכרעה פרשנית</p>	
<p>וישק לו יהיה לך למוקש ויקחו את כל רכוש... ופדויו וצניו ואשמו ולמה הצאתם ונתן פדיון נפשו</p>	<p>שמי ד כז שמי כג לג ברי יד י-יא במי יח טו-טז שמי יח ה במי ז ב-ד שמי כא ל</p>	<p>20. פירוש פסוק בהתאם לעיקרון שמנחה את רשיי גם אם הפסוק אינו מפורש על ידיו</p>	
<p>יטבה אמרפל מצנות פוטיאל קטורה יושב הנגב ארץ המוריה ומלכי נדק</p>	<p>ברי יא כט ברי יד א שמי ו כה ברי כה א במי כא א ברי כב ב ברי יד יח</p>	<p>21. זיהוי שמות אנונימיים בשמות מפורסמים</p>	
<p>ואתם פרו ורבו ויצא הפליט צפיו ויחרד צראשית צרא וירא אלקים את האור כי טוב ויצדל ויקם שדה עפרון ויסגר ה' צעדו ויחרוללו כי אחי אציה הוא גר ומושב הלא מצער הוא נלכה דומינה על אודות בנו</p>	<p>ברי ט ז ברי יד יג ברי כה יח ברי כז לג ברי א א ברי א ד ברי כג יז ברי ז יג ברי כה כב ברי כט יב ברי כג ד ברי יט כ ברי לו יז ברי כא יא</p>	<p>סמיכות לשון</p>	<p>22. עיגון הפירוש הדרשי בכתוב</p>

דיבור המתחיל ברשיי	המקור	המיומנות	
		מסורה מקבילה	הקשר אחר
ויהיו בני יעקב שנים עשר זכר ונקבה צרא אותם כתנות עור	בר' לה כב-כג בר' א כז בר' ג כא		
לא תצערו אש מלד ארון צרית ה' כי שבעתים יוקם קין זכר ונקבה צרא אותם	שמי לה ג דבי לא כז בר' ד כד בר' ב כז	.23 מידות שהתורה נדרשת בהם	
היה כאחד ממנו ונזכרו כך ועתה וישמעו לא ידון רומי באלים וישמך מקדם לגן-עדן הנמנאות מטל השמים זה ספר תולדות אדם ויאמר קין נפחולי אלקים עד אשר אבא אל אדוני שעירה שלשת ימים הם יקרבו וזבחת לה' אלקיך לאן ובקר ואיש את קדשיו לו יהיו	בר' ג כב בר' יב ג שמי לג יב-יג בר' ג ח בר' ו ג במ' ו כד בר' ג כד בר' יט טו בר' כז כח בר' ה א בר' ד ח בר' ל ח בר' לג יד בר' מ יב בר' כז מא דבי טז ב במ' ה י	.24 הבחנה בין דרש המתיישב בכתוב ובין דרש ללא אחיזה	
וכל צנותיו ויחר אף לפני משה בקנה המחנה וימת שם משה ויקבר אותו היו נכונים לשלשת ימים ויכסהו הענן צדורתי אחר הדברים האלה ואת כל החלב וגו' מעונן מאסף לכל המחנות מסגרת	בר' לו לה שמי ד יד במ' כז ב במ' יא א דבי לד ה דבי לד ו שמי יט טו שמי כד טז בר' ו ט בר' כב א וי' ג ג דבי יח י במ' י כה שמי כה כה	.25 הסקת מסקנות לגבי דיעה מועדפת ברשיי על פי התייחסויותיו במקומות אחרים בפירושו	

דיבור המתחיל ברשיי	המקור	המיומנות	
וכל בנותיו לפני משה בקלה המחנה וימת שם משה ויקבר אותו היו נכונים לשלשת ימים ויבסוהו הענן בדורותיו ונתן פדיון נפשו ואת כל החלב וגו' מעונן שער החטאת ונשל הצרול מן העץ מזל ארון ברית ה' מכסה לאוהל הין מסגרת	ברי לו לה במי כז ב במי יא א דבי לד ה דבי לד ו שמי יט טו שמי כד טז ברי ו ט שמי כא ל וי ג ג דבי יח י וי טז דבי יט ה דבי לא כו שמי כז יד שמי ל כד שמי כה כה	התחקות אחר דרכי עבודתו של רשיי בבחירת מקור חז"ל	26.